

PÕHIÕIGUSTE ARUANNE – 2021

2020. aastal oli põhiõiguste kaitses nii edusamme kui ka tagasilööke. Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti (FRA) 2021. aasta põhiõiguste aruandes antakse ülevaade valdkonna peamistest arengusuundadest, tuues esile saavutused ja endiselt probleemsetena püsivad valdkonnad. Väljaandes esitatakse FRA arvamused peamistes teemavaldkondades toimunud arengu kohta ja neid arvamusi toetavate tõendite kokkuvõte. Selles antakse kokkuvõtlik, ent informatiivne ülevaade põhiõiguste valdkonna peamistest probleemidest ELis ja liikmesriikides.

EUROOPA PÕHIÕIGUSTE AMETI ARVAMUSED

1 [ÜLEVADE]

Koroonaviiruse pandeemia ja põhiõigused: aasta ülevaade

4

Harta juurutamine ja kasutamine riikide tasandil

7

Võrdõiguslikkus ja diskrimineerimiskeeld

10

Rassism, ksenofoobia ja seonduv sallimatus

13

Romade võrdõiguslikkus ja kaasamine

16

Varjupaiga-, viisa- ja rändeküsimused, piirid ja integratsioon

19

Infoühiskond, privaatsus ja andmekaitse

22

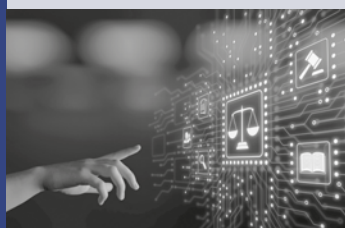
Lapse õigused

25

Õiguskaitse kättesaadavus

27

Puuetega inimeste õiguste konventsiooni rakendamise edusammud

Käsikiri koostatud aprillis 2021.

Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet ega ükski Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti nimel tegutsev isik ei vastuta järgmise teabe kasutamise eest.

Luxembourg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 2021

Print	ISBN 978-92-9461-283-0	ISSN 2467-2432	doi:10.2811/989673	TK-AM-21-001-ET-C
PDF	ISBN 978-92-9461-280-9	ISSN 2467-2661	doi:10.2811/279846	TK-AM-21-001-ET-N

© Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet, 2021

Reprodutseerimine on lubatud allikale viitamisel.

Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti autoriõigusega hõlmamata fotode või muu materjali kasutamiseks ja taasesitamiseks tuleb küsida luba otse autoriõiguse valdaja käest.

Fotode autoriõigused:

kaas: © iStock/Joel Carillet; © Gettyimages/FG Trade; © iStock/DNY59; © FRA

lk 1: © xavierarnau/iStock

lk 2: © Fundación Secretariado Gitano (FSG)

lk 3: © Shutter B/Adobe Stock

lk 4-5: © FRA

lk 7: © Cate Gillon/Getty Images

lk 8: © utlanov/Adobe Stock

lk 9: © NurPhoto/Getty Images

lk 10: © Satjawat/Adobe Stock

lk 11: © Lidia_Lo/Adobe Stock

lk 12: © Kypros/Alamy Stock Photo

lk 13: © Nigel Crump/Alamy Stock Photo

lk 14: © ton koene/Alamy Stock Photo

lk 15: © Pierre Andrieu/AFP via Getty Images

lk 16: © Angelos Tzortzinis/European Union

lk 17: © Marcello Paternostro/European Union

lk 18: © Sean Gallup/Getty Images

lk 19: © bluesdesign/Adobe Stock

lk 20: © Monopoly919/Adobe Stock

lk 21: © Sikov/Adobe Stock

lk 22: © New Africa/Adobe Stock

lk 23: © silkfactory/iStock

lk 25: © kumikomini/iStock

lk 26: © RomanR/Adobe Stock

lk 27: © Tommy Larey/Adobe Stock

lk 28: © elypse/Adobe Stock

lk 29: © H_Ko/Adobe Stock

1 [ÜLEVAADE]

KORONAVIIRUSE PANDEEMIA JA PÕHIÕIGUSED: AASTA ÜLEVAADE

Kui COVID-19 pandeemia levis üle kogu maailma, võtsid Euroopa Liidu ametivõimud inimeste elu ja tervise kaitseks vastu hulgaliselt piiravaid meetmeid. Need riivasid mitmesuguseid põhiõigusi, nagu õigus liikumisele ja kogunemisele, era- ja pereelule, sealhulgas isikuandmete kaitsele ning haridusele, tööle ja sotsiaalkindlustusele. Pandeemia ja selle põhjustatud reaktsioonid süvendasid olemasolevaid probleeme ja ebavõrdsust kõigis eluvaldkondades, eriti haavatavate rühmade seas. See kasvatas ka rassistlike juhtumite arvu. Inimõigustel põhinev lähenemine pandeemia vastu võitlemiseks nõuab tasakaalustatud seaduspõhiseid meetmeid, mis on vajalikud, ajutised ja proportsionaalsed. See nõuab ka pandeemia sotsiaal-majandusliku mõju arvessevõttu, haavatavate kaitset ja võitlust rassismi vastu.

Nagu tõendid näitavad, on pandeemia ja selle piiramiseks võetud meetmed mõjutanud oluliselt kõiki meie isikliku ja kollektiivse elu aspekte, sealhulgas demokraatlike institutsioonide toimimist. Pandeemia on toonud uusi väljakutseid, mis on seotud meie riikide ja ELi toimimise põhiväärtuste kaitsega. See mõjutab meie põhiõigusi. Piirangud mõjutavad meie isiklikku ja sotsiaalset suhtlust ning tundlike isikuandmete kaitset. Samal ajal on pandeemia sotsiaalsed ja majanduslikud tagajärjed püsivad ning süvendavad märkimisväärselt juba olemasolevat ebavõrdsust.

Nagu paljud on rahvusvahelisel, ELi ja riikide tasandil rõhutanud, on hädavajalik, et rahvusvaheliste õigusaktidega kehtestatavad ning asjakohase kohtupraktikaga kujundatavad erakorralised ja piiravad meetmed austaksid täielikult rahvusvahelisi inimõigusi ning õigusriigi põhimõtteid. Paljudest autoriteetsetest allikatest pärit dokumentides on kindlaks määratud normid, mis juhendavad õiguste kohaldajaid, kuidas inimeste õigust elule ja tervisele paremini kaitsta, eiramata nende kõiki teisi õigusi.

FRA ARVAMUS 1.1

ELi liikmesriigid peaksid hindama ja tasakaalustama erinevate põhi- ja inimõiguste nõudeid, kui nad võtavad piiravaid meetmeid hädaolukorras, nagu seda on COVID-19 pandeemia. Selle tasakaalu saavutamiseks peaksid nad võtma arvesse rahvusvahelisi inim- ja põhiõiguste standardeid, sealhulgas asjakohast kohtupraktikat ja rahvusvaheliste inimõigusasutuste suuniseid. Samuti peaksid nad piiravate meetmete kavandamisel, rakendamisel ja jälgimisel kaasama riiklikud inimõigusasutused. Need meetmed peaksid olema vajalikud, ajutised ja rangelt proportsionaalsed.

ELi liikmesriigid peaksid tagama, et piiravad meetmed põhineksid seadustel ning et kohtud, parlamendid, seadusjärgsed inimõigusasutused ja muud sidusrühmad, sealhulgas kodanikuühiskond, saaksid neid kontrollida.

ELi institutsioonid peaksid jätkama erakorraliste meetmete jälgimist, arvestades ELi lepingu artiklis 2 sätestatud ELi põhiväärtusi, sealhulgas põhiõigusi, õigusriigi põhimõtet ja demokraatiat. Vajaduse korral peaksid poliitikadokumendid, näiteks uus iga-aastane Euroopa õigusriigi mehhanismi aruanne, kajastama erakorraliste meetmete järelevalve tulemusi.

FRA ARVAMUS 1.2

ELi liikmesriigid peaksid parandama oma tervishoiu-, sotsiaalhoolekande- ja sotsiaalabisüsteemide vastupidavust tagamaks, et nad pakuksid kõigile kriisi ajal võrdseid teenuseid. Et saavutada seda kogu ELis kooskõlastatud viisil, tuleks viivitamata vastu võtta Euroopa Komisjoni ettepaneku tugeva Euroopa tervisealiidu loomiseks. Ettepaneku eesmärk on tervisekaitse, aga ka sotsiaalse ja majandusliku elu oluline parandamine kogu ELis.

FRA ARVAMUS 1.3

ELi liikmesriigid peaksid suurendama jõupingutusi, et tagada hariduse järjepidevus kõigile lastele mis tahes olukorras, eriti kriisi ajal, nagu COVID-19 pandeemia. Selleks peaksid nad prioriseerima digitaristu loomist kõigil haridustasemetel ja tagama asjakohase väljaõppe, et tutvustada õpetajatele digikeskkonnas töötamist. Sellega seoses tuleks tähelepanu pöörata digiõppe tegevuskavale (2021–2027), kus seda soovitatakse ja nõutakse tihedamat koostööd ELi tasandil, et muuta haridus- ja koolitussüsteemid digiajastule sobivaks.

Samuti peaksid ELi liikmesriigid tagama digitaristu kaasavuse. See tähendab sotsiaalselt tõrjutud ja haavatavate inimeste, nagu puuetega laste, romade ja rändurite laste ning sisserändajate ja pagulaste laste vajaduste rahuldamist.

FRA ARVAMUS 1.4

EL ja selle liikmesriigid peaksid jätkama võitlust COVID-19-ga seotud diskrimineerimise, vaenukõne ja rassismiga, mis on suunatud etniliste vähemuste, sisserändajate ja pagulaste või rändetaustaga inimeste vastu. See hõlmab tugevamaid meetmeid desinformatsiooni vastu, mis levitab vaenukõnesid ning diskrimineerivaid ja rassistlikke arusaamu, eriti veebikeskkonnas.

Nagu rõhutas Euroopa Parlament: „isegi üldises erakorralises seisukorras tuleb järgida õigusriigi, demokraatia ja põhiõiguste aluspõhimõtteid“. ELi põhiõiguste harta etendab väga tähtsat rolli just ELi ja liikmesriikide liidu õiguse kohaldamisalasse jäävate meetmete osas. FRA 2020. aasta bülletäänid sisaldava tõendatud kokkuvõtteid selle kohta, kuidas pandeemia põhiõigusi ELi kontekstis mõjutab.

Riikide tasandil kontrollisid piiravaid meetmeid kohtud, parlamendid, inimõiguste organid, kodanikuühiskond ja muud sidusrühmad. Kuigi nad tunnistasid vajadust erakorraliste meetmete järele pandeemia ohjamiseks, esitasid nad vastuväiteid meetmetele, mis ei põhinevad seadustel, kestsid pikka aega ja olid ebaproportsionaalsed. Samuti rõhutati COVID-19-ga seotud diskrimineerimise, vaenukõne ja rassismi vastu võitlemise tähtsust.

Tänapäevane teadus vastas pandeemia väljakutsele rekordajaga, tehes vaktsiinid kättesaadavaks juba 2020. aasta lõpus. Siiski paljastas pandeemia lüngad ja piirangud meie tervishoiu-, haridus-, tööhõive- ja sotsiaalkaitstesüsteemide suutlikkuses ja valmisolekus sellise kriisiga toime tulla ning täita kõigi inimeste tervise, hariduse, töö ja sotsiaalse turvalisuse tagamise kohustust. See näitas ka puudujääke meie võimes kaitsta haavatavamate õigusi. Pandeemia on kui lakmusest meie valmisolekule järgida ülemaailmse kestliku arengu tegevuskava 2030 lubadust „mitte kedagi maha jätta“ ja saavutada sotsiaalselt õiglane üleminek kestlikule arengule.

Puudustest hoolimata tegid EL ja liikmesriigid märkimisväärseid jõupingutusi oma tervishoiu-, haridus- ja sotsiaalkaitstesüsteemide toetamiseks ning inimeste ja ettevõtete abistamiseks majanduslanguse ning töötuse kasvu kontekstis.

ELi lisandväärtus oli taas ülimalt oluline. Loodi mitmesugused instrumendid, et aidata liikmesriikidel oma tegevust rahastada. Tulevikku vaadates jõudsid ELi institutsioonid kokkuleppele 1,8 triljoni eurose taastepaketi osas. Selles on ühendatud ELi 2021.–2027. aasta eelarve ja NextGenerationEU, mis on ajutine taasterahastu, mis võimaldab Euroopa Komisjonil kapitaliturult vahendeid koguda, et leevendada pandeemia tekitatud otsest majanduslikku ja sotsiaalset kahju.

Need ELi finantsmeetmed koos inim- ja põhiõigusi edendavate poliitikavahenditega, näiteks Euroopa sotsiaalõiguste sambaga, moodustavad tervikliku raamistiku liikmesriikide tegevuse toetamiseks.

FRA ARVAMUS 1.5

ELi liikmesriigid peaksid keskenduma haavatavate rühmade vajadustele, sest neil on kõige suurem nakkuse ja/või raskete haiguste oht. Nende hulka kuuluvad eakad, hooldekodudes elavad inimesed, varasemate terviseprobleemidega ning piiratud ja ülerahvastatud ruumides või halbades elu- ja eluasemetingimustes elavad inimesed. Viimasesse rühma kuuluvad paljud romad ja rändurid ning migrantide ja pagulaste vastuvõtu- või kinnipidamisasutustes, vanglates ja kodutute varjupaikades olevad inimesed.

See nõuab ka nende rühmade prioriseerimist vaktsineerimisel ja vajaduse korral võrdse juurdepääsu tagamist tervishoiu- ja sotsiaalteenustele.

2

HARTA JUURUTAMINE JA KASUTAMINE RIIKIDE TASANDIL

2020. aasta oli ELi põhiõiguste harta jaoks eriline verstapost. 7. detsembril möödus täpselt 20 aastat sellest, kui EL Nice'is harta välja kuulutas. Euroopa Komisjon rõhutas seda kuupäeva, et algatada uus ELi strateegia põhiõiguste harta kohaldamise tugevdamiseks. Strateegias pööratakse suuremat tähelepanu harta rakendamisele liikmesriikides ja riiklike asutuste rollile harta tõhustamiseks inimeste elus. See pakub edasiste kollektiivsete jõupingutuste kava. Samuti kutsus komisjon üles kooskõlastama harta rakendamist ELi tasandil. Harta kasutamine riikide kohtutes, parlamentides, valitsustes ja mujal näitas aga vastakaid tulemusi. Riiklikud kohtud pöörasid hartale üha suuremat tähelepanu, kuid valitsused tegid vähe harta rakendamise edendamiseks. Kuigi COVID-19 kriis piiras põhiõiguste kaitset, aitas see pöörata suuremat tähelepanu ELi õiguste koodeksile.

Hartal on ELi, riikide ja kohalikul valitsustasandil määrav tähtsus ja see seob ELi õiguse kohaldamisalas tegutsemisel need tasandid. Ent tõendid näitavad, et riikide tasandil on harta järgimine üsna piiratud. See viitab ELi ja liikmesriikide täiendava toetuse ja tugevama koostöö vajadusele. Järgmised kolm arvamust käsitlevad vastavalt ELi, riikide ja kohaliku valitsustasandit.

ELi tasand

FRA ARVAMUS 2.1

Nagu Euroopa Komisjoni harta strateegias soovitatud, peaksid ELi institutsioonid harta rakendamist arutades veenduma, et asjakohaste riiklike osalejate tõendeid võetakse piisavalt arvesse. Lisaks FRA-le tuleks tähelepanu pöörata ka teistele ELi ametitele, kellel on potentsiaali aidata kaasa harta õiguste paremale rakendamisele ja edendamisele. Ka Regioonide Komitee võiks igal aastal osaleda harta sätete kohalikul tasandil kohaldamise ja edendamisega seotud paljulubavate tavade ning väljakutsete vahetamises. See võib anda lisatõendeid ELi tasandil toimuvate institutsioonidevaheliste arutelude jaoks, millele harta strateegia viitab.

Ehkki Euroopa Komisjoni uus harta kohaldamise tugevdamise strateegia pöörab suuremat poliitilist tähelepanu riikide tasandile, toob see kaasa ka täiendavad ELi suunised, stiimulid ja toetused, sealhulgas uute ELi programmide kaudu. Näiteks kavatses Euroopa Komisjon tugevdada oma partnerlust ELi liikmesriikidega eri kontekstides, et aidata neil hartat paremini rakendada.

Lisaks kutsus komisjon nii nõukogu kui ka parlamenti üles alustama komisjoniga institutsioonidevahelist arutelu. Ka ametid on selles töös olulised. Kuigi FRA-le ja tema tegevusele viidatakse sageli, ei käsitleta strateegias üldisemalt ELi ametite rolli. Kõik ELi ametid saavad harta rakendamisele kaasa aidata, kuigi teadlikkus hartast ja sellest tulenevatest kohustustest on ametite lõikes erinev, samuti nende valmisolek suurendada investeringuid teadlikkuse parandamiseks, teatas FRA.

Harta pole oluline mitte ainult ELi peamistele institutsioonidele, vaid kõigile ELi osalejatele, näiteks Regioonide Komiteele. Eriti selge roll on komitee kodakondsuse ning valitsemis-, institutsiooniliste ja välisasjade komisjonil (CIVEX), mis tegeleb kohalike tavade esiletõstmise ning piirkondlike ja kohalike osalejate teabevahetuse edendamisega harta parema rakendamise ja edendamise küsimuses.

Riigi tasand

Käesoleva ja varasemate põhiõiguste aruannete jaoks kogutud andmed näitavad, et harta rakendamise edendamiseks puuduvad riiklikud poliitikad. Seetõttu pööratakse 2020. aasta harta strateegias suurt tähelepanu ELi liikmesriikide rollile harta rakendamisel. Arvestades liikmesriikidele tehtud konkreetsete meetmete ettepanekute arvu, pakub strateegia kava tulevasteks aastateks.

Harta kohaldamist saaks tugevdada, luues riikide haldusasutustes harta teabekeskused, kohandades mõju hindamise ja õigusliku kontrolli menetlusi, tagades, et ELi rahaliste vahendite haldamist jälgiksid harta küsimustes pädevad komiteed, või asutades ja/või tugevdades riiklikke inimõigusasutusi.

Muud strateegias sätestatud meetmed nõuavad uuendatud riiklikke poliitikameetmeid, näiteks koolituse, teadlikkuse tõstmise või kodanikuühiskonna organisatsioone ja õiguste kaitsjaid toetava ja turvalise keskkonna edendamise valdkonnas. Need ettepanekud nõuavad põhiõiguste kultuuri muutmist riikide tasandil, mis näib seni olevat keskendunud pigem riigi põhiseadusele ja Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonile, alakesksetes harta lisandväärtust.

FRA ARVAMUS 2.2

ELi liikmesriigid peaksid kaaluma spetsiaalsete harta teabekeskuste loomist, milleks kutsutakse üles harta strateegias. See võimaldaks valitsustel kooskõlastada uue harta strateegia tõhusamaks rakendamiseks riiklikke meetmeid ELi, piirkondliku ja kohaliku tasandi meetmetega. Ideaalis järgitakse strateegia rakendamisel struktureeritud protsessi, mis põhineb konkreetsetel eesmärkidel, vahe-eesmärkidel ja ajakavadel. See võib toimuda spetsiaalse harta tegevuskava vormis või olemasolevates tegevuskavades või strateegiates hartale viidates. Vastastikuse õppe ja sünergilise teabevahetuse võimaldamiseks peaks nende kavadokumentide vastuvõtmine ja rakendamine käima käsikäes ELi tasandil kooskõlastamisega, näiteks põhiõiguste, kodanikuõiguste ja isikute vaba liikumise töörühmas toimuvate sihipäraste arutelude kaudu.

FRA ARVAMUS 2.3

ELi liikmesriigid peaksid edendama uut harta strateegiat kohalikes ja piirkondlikes omavalitsustes ning uurima, kuidas need ametiasutused saaksid regulaarsemalt põhiõigustele ja eeskätt harta lisandväärtusele viidata ja neid edendada. Kohalikud ja piirkondlikud omavalitsused peaksid tagama, et asjakohased kohalikud ja piirkondlikud instrumendid, menetlused ja poliitikameetmed viitaksid hartale. Uusi riiklikke harta teabeskuseid tuleks teavitada harta olemasolevatest tavadeist, et nad saaksid jagada neid tavasid ja kogemusi teiste liikmesriikidega, näiteks Euroopa e-õiguskeskkonna portaali kaudu. Linnad võiksid kaaluda inimõiguste linnaks saamist ja seeläbi põhiõigustega seotud kaalutluste tugevdamist oma programmides ja tegevustes.

Kohalik tasand

Euroopa Komisjoni strateegia ettevalmistamise käigus korraldatud FRA konsultatsioonidega kogutud andmete analüüs näitab, et kohalikud omavalitsused ei ole hartast eriti teadlikud. Samas kohaldatakse hartat „piirkondlike ja kohalike organite suhtes ja avalike organisatsioonide suhtes liidu õiguse rakendamisel“ (vt selgitused, artikkel 51, ELT C 303/17 – 14.12.2007).

Strateegias kasutatakse mõistet „kohalik“ 17 korda. See nõuab mitte ainult hartaga seotud parimate tavade jagamist kohalikul tasandil ning toetava ja turvalise keskkonna edendamist kohalikul tasandil tegutsevatele kodanikuühendustele ja õiguste kaitsjatele, vaid ka seda, et liikmesriigid annaksid kohalikul tasandil piisavalt juhiseid, et kohalikud asutused saaksid järgida hartast tulenevaid kohustusi. Strateegia osutab ka kohalike osalejate potentsiaalile tösta teadlikkust inimeste õigustest ja sellest, mida igaüks saab teha, kui tema õigusi rikutakse.

FRA töötab praegu välja ELi inimõiguste linnade kontseptsiooni. See kohustuste raamistik integreerib erinevaid hartaga seotud osi ja aitab suurendada harta kaasatust kohalikul tasandil.

3

VÖRDÕIGUSLIKKUS JA DISKRIMINEERIMISKEELD

Euroopa Komisjon võttis 2020. aastal vastu tähtsad strateegiad ja tegevuskavad võrdõiguslikkuse liidu edendamiseks, luues ELi ja riikliku tegevuse tervikliku raamistiku. Kuigi võrdse kohtlemise direktiivi vastuvõtmine seiskus, rõhutas komisjon vajadust tugevdada võrdõiguslikkusasutusi ja parandada võrdõiguslikkust käsitlevaid andmeid. Püüdlus edendada lesbide, geide, biseksuaalide, transsooliste, mittebinaarsete, intersooliste ja *queer*-inimeste (LGBTIQ-inimeste) õigusi sai hoo sisse ELi esimese LGBTIQ-inimeste võrdõiguslikkuse strateegia vastuvõtmisega. Kuid tõendid näitasid, et mõnes piirkonnas ja liikmesriigis on LGBTIQ-inimeste kogemused diskrimineerimise ja vaenukuritegudega suurenenud. Samal ajal süvendasid COVID-19 pandeemia ja sellest tingitud meetmed sotsiaalset ebavõrdsust, tabades eriti rängalt eakaid.

ELi toimimise lepingu artikli 19 alusel saab vastu võtta ELi õigusakte, et võidelda diskrimineerimisega soo, rassilise või etnilise päritolu, usutunnistuse või veendumuste, puude, vanuse või seksuaalse sättumuse alusel. ELi nõukogu on vastu võtnud terviklikud õigusaktid, mis tagavad kaitse soo, rassilise või etnilise päritolu põhjal diskrimineerimise eest olulistes eluvaldkondades. Siia kuuluvad töö saamine ja kutsealale pääsemine; samuti haridus, ehkki seda soolise võrdõiguslikkuse direktiivid ei hõlma, sotsiaalkaitse ja avalikkusele pakutavate kaupade ja teenuste, sealhulgas eluaseme kättesaadavus. Seevastu usutunnistuse või veendumuste, puude, vanuse ja seksuaalse sättumuse põhjal diskrimineerimise eest kaitsevad ELi õigusaktid ainult töö saamisel ja kutsealale pääsemisel.

Selle tagajärjel on mõni ELi toimimise lepingu artiklis 19 sätestatud kaitstav tunnus (sugu ja rassiline või etniline päritolu) paremini kaitstud kui teised (usutunnistus või veendumused, vanus, puue ja seksuaalne sättumus), mille tulemuseks on kaitstud aspektide kunstlik hierarhia. Euroopa Komisjon esitas 2008. aastal võrdse kohtlemise direktiivi ettepaneku. Selle vastuvõtmine kaotaks mainitud lõhe, laiendades kaitset usutunnistuse või veendumuste, vanuse, puude või seksuaalse sättumuse põhjal diskrimineerimise eest hariduse, sotsiaalkaitse ning avalikkusele kättesaadavate kaupade ja teenuste valdkonnale. 2020. aastal ELi nõukogu tasandil komisjoni ettepaneku vastuvõtmine ei edenenud.

Euroopa Parlament kordas üleskutset ettepanek vastu võtta, samas kui Euroopa Komisjon julgustas liikmesriike jõudma teksti osas kiiresti kokkuleppele. Samal ajal tõi COVID-19 pandeemia esile suurenenud diskrimineerimisohu, millega inimesed võivad tervisekriisi ajal kokku puutuda muudel põhjustel kui sugu ja rassiline või etniline päritolu, eelkõige vanuselise diskrimineerimise.

FRA ARVAMUS 3.1

COVID-19 pandeemia kogemustest õppides peaks ELi seadusandja jätkama kõigi võimaluste kasutamist, et võrdse kohtlemise direktiiv edasise viivitusega vastu võtta. See tagaks, et ELi õigusaktid pakuksid ulatuslikku kaitset usutunnistuse või veendumuste, puude, vanuse ja seksuaalse sättumuse põhjal diskrimineerimise eest sellistes eluvaldkondades, nagu haridus, sotsiaalkaitse, sealhulgas sotsiaalkindlustus ja tervishoid, ning avalikkusele pakutavate kaupade ja teenuste, sealhulgas eluaseme kättesaadavus.

FRA ARVAMUS 3.2

ELi institutsioonid ja liikmesriigid peaksid võtma vastu ja edendama õigustel põhinevat lähenemisviisi vananemisele ja eakatele, sealhulgas pandeemiast väljumise strateegiates. See lähenemisviis peaks kajastuma kõigis asjakohastes algatustes ja poliitika-meetmetes, ka Euroopa sotsiaalõiguste samba rakendamise ja sotsiaalse kaasatuse poliitika edendamise meetmetes. Selleks tuleb teha järgmist:

- võidelda vananemist halvustavate arusaamadega, mis põhjustavad vanuse- ja diskrimineerimist, takistades eakate võrdset kohtlemist ja nende põhiõiguste täielikku kasutamist;
- edendada eakate osalemist kõigis ühiskonnaelu aspektides, sealhulgas neid mõjutavate meetmete kavandamisel ja rakendamise jälgimisel;
- keskenduda kaitsetus olukorras olevate isikute ja nende erivajaduste rahuldamisele, kasutades kõiki olemasolevaid vahendeid, sealhulgas juurdepääsetavaid uusi tehnoloogiaid ja digivahendeid, säilitades ka mittedigitteenused;
- koguda ja analüüsida eakate õigusi ja heaolu puudutavaid usaldusväärseid andmeid ja tõendeid.

Tõendid näitavad, et COVID-19 pandeemia tõttu ja selle ajal kannatasid kõige rohkem eakad inimesed. Eakatel oli suurem terviseoht kui noorematel vanuserühmadel, sest nende krooniliste haiguste esinemissagedus on suurem.

Pandeemia mõjus ka laiemalt, mõjutades eakate inimeste heaolu ja õigusi. Vanusega seotud stereotüübid ja diskrimineeriv diskursus, vanusest tulenevad piiravad meetmed, kaupade ja teenuste kättesaamise raskused, sealhulgas põlvkondadevahelise digilõhe tõttu, ning isoleerituse ja stressi tunded kahjustasid eakate õigust elada inimväärset ning iseseisvat elu ja osaleda ühiskonnaelus, nagu on sätestatud ELi põhiõiguste hartas. Need tegurid kahjustasid ka nende inimeste õigust võrdsele kohtlemisele ja võimalustele, mis on sätestatud hartas ja Euroopa sotsiaalõiguste sambas.

Teisalt võtsid erinevad osalejad meetmeid, et leevendada pandeemia mõju eakatele ning kaitsta ja aidata kasutada nende õigusi, sealhulgas uute tehnoloogiate ja digivahendite abil. 2020. aastal hoogustus laiem arutelu eakate õiguste ja heaolu üle. ELi nõukogu võttis vastu järeldused, milles kutsutakse ELi institutsioone ja liikmesriike üles kasutama õigustel põhinevat lähenemisviisi vananemisele, sealhulgas pandeemiast väljumise strateegiates. Samuti rõhutati vajadust kasutada eakate heaolu edendamiseks digiülemineku võimalusi.

Teatud liikmesriigid on kehtestanud õiguslikud ja poliitilised meetmed, mis ohustavad põhiõigust võrdsele kohtlemisele sõltumata seksuaalsest sättumusest. FRA teine LGBTI+inimeste uuring ja mitmes liikmesriigis tehtud uuringud näitasid LGBTI+inimeste diskrimineerimise ja ahistamise kõrget taset ning sotsiaalse aktsepteerimise märkimisväärset langust kogu ELis. Avalikes aruteludes toimuv LGBTI+inimestele suunatud vaenukõne on eriti murettekitav nähtus, sest ohutab diskrimineerimist veelgi.

Pandeemia ohjamise meetmed mõjutasid eriti LGBTI+inimesi, eeskätt kodus elavaid noori, kes pidid oma seksuaalse sättumuse ja/või soolise identiteedi tõttu kannatama perevägivald all. Selles osas muutus nende õiguste kaitse veelgi keerulisemaks.

LGBTIQ-inimeste olukorra käsitlemiseks ja parandamiseks võttis Euroopa Komisjon vastu LGBTIQ-inimeste võrdõiguslikkuse strateegia aastateks 2020–2025. Selles on loetletud hulk sihipäraseid tegevusi, mis kuuluvad nelja sambasse ja keskenduvad diskrimineerimisvastasele võitlusele, turvalisuse tagamisele, kaasava ühiskonna kujundamisele ja LGBTIQ-inimeste võrdõiguslikkuse kaitsele kogu maailmas.

FRA ARVAMUS 3.3

ELi liikmesriike julgustatakse hoiduma igasugusest tegevusest, mis kahjustaks põhiõigust võrdsele kohtlemisele, sõltumata seksuaalsest sättumusest ja soolisest identiteedist, ning jätkama LGBTIQ-inimeste võrdõiguslikkuse strateegiaga kooskõlaliste tegevuskavade vastuvõtmist. Neid julgustatakse vastu võtma ja rakendama õiguslikke ja poliitilisi meetmeid, mis tagavad, et lesbid, geid, biseksuaalid, trans- ja intersoolised inimesed saavad täielikult kasutada oma põhiõigusi, mis tulenevad ELi ja liikmesriigi õigusest.

ELi liikmesriigid peaksid võtma arvesse kättesaadavaid diskrimineerimistõendeid, sealhulgas FRA teise LGBTI-uuringu andmeid, et tuvastada kaitstes esinevad lüngad ja need nõuetekohaselt kõrvaldada. Samuti peaksid nad järgima LGBTIQ-inimeste võrdõiguslikkuse strateegia juhiseid. Eelkõige tuleks võtta meetmeid tõhusaks võitlemiseks vaenukõne ja vaenukuritegude vastu ning ametiasutuste ja ametnike homofoobsete ja transfoobsete avalduste kahjuliku mõju leevendamiseks.

4

RASSISM, KSENOFOOBIA JA SEONDUV SALLIMATUS

2020. aasta pakkus väljakutseid. COVID-19 pandeemia tõi pinnale olemasoleva rassismi, ksenofoobia ja seonduva sallimatuse ning süvendas neid veelgi. Tervisekriisi kasutati üha enam ettekäändena, et rünnata vähemusi, sealhulgas rändajaid, sisserändaja taustaga inimesi ja romasid, kes olid juba varem kokku puutunud rassilise ja etnilise diskrimineerimise, vaenukõne ja vaenukuritegudega. Liikumine „Black Lives Matter“ mobiliseeris ühiskondi kogu maailmas võitlema õiguskaitseasutuste rassismi ja diskrimineerimise vastu. Euroopa Komisjon võttis vastu oma esimese rassismivastase tegevuskava, milles on esitatud konkreetsed meetmed ELis rassismi ja etnilise diskrimineerimise vastu võitlemiseks. **Mitu ELi liikmesriiki astus samme, et töötada välja riiklikud rassismivastased tegevuskavad ja muud meetmed äärmusluse, vaenukuritegude ja vaenukõne kõrvaldamiseks.**

FRA ARVAMUS 4.1

ELi liikmesriigid peaksid rassismi ja ksenofoobia raamotsuse täielikult ja korrektselt üle võtma ning seda kohaldama, et kriminaliseerida rassistlikud vaenukuriteod ja vaenukõne. Sellest lähtuvalt peaksid liikmesriigid võtma vajalikud meetmed tagamaks, et rassistliku või ksenofoobset motiivi peetakse raskendavaks asjaoluks või et kohtud võiksid alternatiivina karistuste määramisel sellist motiivi arvesse võtta.

Lisaks vaenukuritegude vastu võitlemist käsitlevate ELi õigusaktide täielikule ülevõtmisele ja jõustamisele peaksid liikmesriigid kehtestama meetmed, mis julgustaksid ohvreid ja tunnistajaid vaenukuritegudest teatama. Samuti peaksid riigid tugevdama riiklike õiguskaitseasutuste suutlikkust vaenukuritegusid õigesti tuvastada ja registreerida.

Nõukogu raamotsuses rassismi ja ksenofoobia kohta (2008/913/JSK) on sätestatud ühine kriminaalõiguslik lähenemine teatud rassismi- ja ksenofoobiavormidele, mis hõlmavad vaenukõne ja vaenukuritegusid. Euroopa Komisjon algatas rikkumismenetlused kahe liikmesriigi suhtes, kes ei olnud raamotsust täielikult ja õigesti riigi õigusesse üle võtnud.

Samuti paljastasid rahvusvahelised järelevalveorganid õiguslüngad mitme liikmesriigi kriminaalkoodeksis vaenukõne või rassilise või ksenofoobse motivatsiooni kriminaliseerimise raskendava asjaoluna. Samas seavad Euroopa Inimõiguste Kohus ja liikmesriikide kohtud piiranguid sõnavabaduse kasutamisele vaenukõne ja vaenu õhutamise õigustamiseks.

Rassism ja paremäärmuslikud meeleolud olid 2020. aastal kogu ELis jätkuvalt suureks probleemiks. Mitmed inimesed tapeti vaenu- ja äärmuskuritegude tagajärjel, mille kasvu võis märgata juba varasematel aastatel. Rahvusvahelised ja riiklikud inimõigusasutused väljendasid muret Internetis kasvava vaenukõne pärast, mis on suunatud rändajatele ja etnilistele vähemustele ning mida kostub sageli meedia- või poliitikategelaste suust.

Uuringu tulemustest selgus, et etnilised vähemused, sh rändajad, kogevad üha enam diskrimineerimist erinevates eluvaldkondades ning laiema avalikkuse seas püsivad diskrimineeriv arusaam ja stereotüübid. FRA ja muudest aruannetest nähtub, et need suundumused süvenesid COVID-19 pandeemia puhkemisega.

ELi põhiõiguste harta artikkel 21 keelab igasuguse diskrimineerimise etnilise päritolu ja rassi alusel. Samuti on rassilise võrdõiguslikkuse direktiivi (2000/43/EÜ) kohaselt keelatud igasugune etnilise või rassilise päritolu põhine diskrimineerimine juurdepääsul haridusele, tööhõivele ja teenustele, sealhulgas eluasemele, ning sotsiaalkaitsele, sealhulgas tervishoiule. Euroopa Komisjoni ja rahvusvaheliste inimõiguste järelevalveorganite aruannetest nähtub, et paljud ELi liikmesriigid ei rakenda ikka veel direktiivi sätteid õigesti.

Komisjon jätkas rikkumismenetlusi nende liikmesriikide vastu, kus diskrimineeriti romade lapsi hariduses. Samal ajal tundsid rahvusvahelised inimõigusasutused muret rassilise võrdõiguslikkuse direktiiviga loodud võrdõiguslikkusasutuste sõltumatusel pärast.

FRA ARVAMUS 4.2

ELi liikmesriigid peaksid oluliselt parandama oma meetmete ja institutsioonilise korralduse tõhusust rassilise võrdõiguslikkuse direktiivi täielikuks ja nõuetekohaseks rakendamiseks. Elköige peaksid liikmesriigid suurendama võrdõiguslikkust edendavate asutuste sõltumatust. Nad peaksid tagama, et sellistele asutustele antakse asjakohased volitused ja vahendid, et nad saaksid tõhusalt täita ELi diskrimineerimist keelavate õigusaktidega neile antud ülesandeid.

Kuigi mõni etnilise päritolu alusel profileerimise vorm võib olla seaduslik, on diskrimineeriv profiilianalüüs vastuolus rassilise diskrimineerimise kõigi vormide kõrvaldamise rahvusvahelise konventsiooni põhimõtete ja muude rahvusvaheliste normidega, sealhulgas nendega, mis on sätestatud Euroopa inimõiguste konventsioonis ja Euroopa Inimõiguste Kohtu asjaomastes kohtulahendites, samuti ELi põhiõiguste hartas. Automatiseeritud töötlusel põhinevat üksikotsuste tegemist käsitleva politseidirektiivi (2016/680) artikli 11 lõikes 3 keelatakse „profiilianalüüs, mille tulemusel füüsilisi isikuid diskrimineeritakse [...] isikuandmete eriliikide alusel“. Siia hulka kuuluvad andmed, mis paljastavad rassilise või etnilise päritolu ja usulised veendumused, samuti geneetilised ja biomeetrilised andmed.

Nagu on märgitud varasemates põhiõiguste aruannetes ning tõendatud uuringute ja rahvusvaheliste järelevalveorganite aruannetega, püsib ELis diskrimineeriv etnilise päritolu alusel profileerimine. Mõni riik teatas COVID-19-ga seotud piirangute ebaproportsionaalsest jõustamisest etniliste vähemuste rühmade suhtes. Politseirassismi ennetamise ja selle vastu võitlemise arutelud, mida õhutasid kõikjal ELis aset leidnud juhtumid ja liikumine „Black Lives Matter“, käivitasid arengud nii ELi kui ka riikide tasandil.

FRA ARVAMUS 4.3

ELi liikmesriigid peaksid võtma vajalikud meetmed politseiametnike diskrimineeriva suhtumise ennetamiseks ja kaotamiseks. Seda saab teha, hinnates institutsioonilisi diskrimineerimisvorme olemasolevate kaitsemeetmete kontekstis, milleks on muu hulgas selged missioonilaused, institutsioonilise diskrimineerimise ennetamise tulemuslikkuse hindamise süsteemid ning kaasavad ja tõhusad sõltumatud kaebuste lahendamise mehhanismid.

Õiguskaitseasutused peaksid välja andma konkreetseid, praktilisi ja kasutusvalmis juhiseid etnilise päritolu põhise diskrimineeriva profileerimise vastu ametikohustusi täitvate politseiametnike poolt, lisama need tava-pärasesse töökorda ja käitumisjuhenditesse ning edastama need süstemaatiliselt eeslinil tegutsevatele ametnikele.

FRA ARVAMUS 4.4

ELi liikmesriike julgustatakse välja töötama sihtotstarbelised tegevuskavad võitlemiseks rassismi, rassilise diskrimineerimise, antisemitismi, ksenofoobia ja sellega seotud sallimatuse vastu. Selliste tegevuskavade rakendamine annab ELi liikmesriikidele tõhusa raamistiku neile rassilise võrdõiguslikkuse direktiivi ning rassismi ja ksenofoobia vastu võitlemist käsitleva raamotsusega seotud kohustuste täitmiseks.

Kooskõlas ELi rassismivastase tegevuskavaga peaksid ELi liikmesriigid kaaluma riiklike kavade väljatöötamist kaasaval viisil, kaasates piirkondlikke ja kohalikke ametiasutusi, võrdõiguslikkust edendavaid asutusi ja kodanikuühiskonda. Lisaks tuleks võetud meetmete mõju ja tõhusust kooskõlas selgete eesmärkide ja tähtaegadega korrapäraselt ja läbipaistvalt hinnata, võttes aluseks tõendid ja tulemusnäitajad.

2020. aastal suurendas EL jõupingutusi rassismi vastu võitlemiseks. Euroopa Komisjon võttis vastu oma esimese ELi rassismivastase tegevuskava aastateks 2020–2025. Rassismi, eelarvamustel põhinevat ahistamist ja vägivalda ning vaenukuritegude ohvrite kaitset ja toetamist käsitleti ka mitmes teises poliitikainstrumendis, sealhulgas ohvrite õiguste ELi strateegias aastateks 2020–2025 ja uues romasid käsitlevas ELi strateegilises raamistikus.

Peaaegu 20 aastat pärast seda, kui ÜRO rassismivastane maailmakonverents kutsus riike üles välja töötama rassismivastased riiklikud tegevuskavad, julgustas Euroopa Komisjon kõiki ELi liikmesriike 2022. aasta lõpuks koostama ja vastu võtma rassismi ja rassilise diskrimineerimise vastased riiklikud tegevuskavad. 2020. aastal astusid mitmed liikmesriigid samme, et koostada riiklikud tegevuskavad rassismi, ksenofoobia ja sellega seotud sallimatuse vastu võitlemiseks.

Rahvusvahelised järelevalveorganid väljendasid siiski muret selliste riiklike tegevuskavade koostamise puuduste pärast, märkides, et need võivad kavade rakendamist, mõju ja jälgimist negatiivselt mõjutada. Teatud kavade ei suuda rassismi kõikehõlmavalt käsitleda; mitmes ei ole täpsustatud konkreetseid meetmeid; puudus on eesmärkide saavutamise vahenditest ning võrdlusalustest ja näitajatest edusammude mõõtmiseks.

5

ROMADE VÖRDÕIGUSLIKKUS JA KAASAMINE

Romasid käsitlevate riiklike integratsioonistrateegiade esimene ELi raamistik lõppes 2020. aastal ja uus 10-aastane strateegiline raamistik algas keset COVID-19 pandeemiat. Esimene raamistik tõi kaasa vähe üldiseid edusamme. Hinnangud näitavad teatud edusamme hariduses ja vaesuse vähendamises, kuid mitte ühtegi edusammu või isegi halvenemist sellistes olulistes valdkondades, nagu tööhõive, tervishoid ja eluase. Uues romade võrdõiguslikkust, kaasamist ja osalemist käsitlevas ELi strateegilises raamistikus seatakse ambitsioonikad eesmärgid seitsmes põhivaldkonnas: mittediskrimineerimine, kaasamine, osalemine, haridus, tööhõive, tervis ja eluase. Selles sätestatakse tugevam järelevalveraamistik koos mitme kvantifitseeritava ja mõõdetava eesmärgiga, et edusamme jälgida. Samas mõjutab pandeemia romade ja travelleride kogukondi ebaproportsionaalselt, võimendades ebavõrdsust ja suurendades mõnes riigis romavastasust ja eelarvamuspõhist suhtumist romadesse.

ELi põhiõiguste harta artikkel 21 keelab diskrimineerimise etnilise või sotsiaalse päritolu või rahvusvähemusse kuulumise alusel. Viimase 20 aasta jooksul on rassilise võrdõiguslikkuse direktiiv (2000/43/EÜ) propageerinud võrdset kohtlemist ja keelanud otsese ja kaudse diskrimineerimise, sealhulgas rassilisel või etnilisel päritolul põhineva ahistamise sellistes valdkondades, nagu tööhõive, haridus, sotsiaalkaitse ja sotsiaalsed soodustused, tervishoid ning kaupade ja teenuste, sealhulgas eluaseme kättesaadavus.

Romavastasus – oluline takistus romade kaasamise edenemisele – on aga tugevalt juurdunud. FRA üldelanikkonnale suunatud 2019. aasta põhiõiguste uuring näitab, et peaaegu pooltel ELi kodanikest (46%) oleks ebamugav olla romade või travelleride naabriks. COVID-19 pandeemia, mis mõjutab romade ja travelleride kogukondi ebaproportsionaalselt, võimendas ebavõrdsust ning suurendas mõnes riigis romavastasust ja eelarvamuspõhist suhtumist romadesse.

FRA ARVAMUS 5.1

COVID-19 kriisi õppetundidele tuginedes peaksid ELi liikmesriigid tagama, et diskrimineerimise ja romavastasuse vastane võitlus oleks kõigis riiklikes romasid käsitlevates strateegiates süvalaiendatud. Strateegiad peaksid hõlmama sihipäraseid meetmeid romasid ja travellerite mõjutava romavastasuse ja diskrimineerimise vastu võitlemiseks.

Need meetmed tuleks kavandada ja rakendada koos romade kogukondade ning nende esindajatega, et edendada romade ja travelleridega seotud positiivseid narratiive, suurendades teadlikkust nende diskrimineerimise, segregatsiooni ja tagakiusamise ajaloo kohta.

FRA ARVAMUS 5.2

ELi liikmesriigid peaksid rakendama kooskõlastatud meetmeid, et tagada sotsiaalselt tõrjutud ja marginaliseeritud romade ja travelleride lastele juurdepääs kaugõppevahenditele. Mis tahes haridusmeetmed peaksid hõlmama sihipäraseid tegevusi, mis on kohandatud erinevate romade ja travelleride rühmade konkreetsete vajadustega, tuginedes eelkõige roma abiõpetajate ja vahendajate positiivsetele kogemustele. Liikmesriigid peaksid kaaluma roma vahendajate ja roma taustaga õpetajate värbamist, koolitamist ja lähetamist soodustamist. Samuti peaksid nad tagama, et sihipärased meetmed oleksid kestlikud ja hästi rahastatud ning et neid finantseeritaks ELi vahenditest ja ka muudest rahastamisvõimalustest, mis on ette nähtud romadele suunatud meetmete ning kaasava hariduse struktuurireformide jaoks.

ELi põhiõiguste harta artikkel 14 kaitseb õigust haridusele. Kooskõlas Euroopa sotsiaalõiguste sambaga on kõigil õigus kvaliteetsele ja kaasavale haridusele (1. peatükk, 1. põhimõte). Värskemad andmed näitavad, et kogu ELis, sealhulgas Lääne-Euroopa liikmesriikides, katkeb enamike romade ja travelleride haridus- või koolitustee varakult. Hoolimata eelmise kümnendi väikestest edusammudest, on romade ja üldelanikkonna hariduslõhe endiselt märkimisväärne.

FRA ja muud uurimistulemused näitavad, et eraldatud ja marginaliseeritud asumites elavatel romadel ja travelleridel puudub sageli ka vajalik IT-varustus ja/või Interneti-ühendus. Püsiv ebavõrdsus ja eduka poliitika puudumine põhitaristu ning -teenuste pakkumiseks suurendab lõhet romade ja travelleride ning üldelanikkonna vahel. Samuti mõjutab see roma laste võimalusi saada võrdne juurdepääs haridusele. COVID-19 pandeemia muutis selle reaalsuse väga nähtavaks. FRA uuringud tõendavad ka seda, et mõned üldmeetmed ei ole romade ja travellerideni jõudnud.

Uus romade võrdõiguslikkust, kaasatust ja osalemist käsitlev ELi strateegiline raamistik on osa ELi poliitilistest üldsuunistest võrdõiguslikkuse liidu loomiseks. See on osa ELi rassismivastasest tegevuskavast aastateks 2020–2025 ning sellega rakendatakse Euroopa sotsiaalõiguste samba põhimõtteid ja ÜRO kestliku arengu eesmärgi.

Eelmine romade integratsiooni riiklike strateegiate ELi raamistik, mille eesmärk oli kaotada lõhe romade ja üldelanikkonna vahel, ei saavutanud 2020. aastaks oma ambitsioonikaid eesmärgi hariduse, tööhõive, tervishoiu ja eluaseme valdkonnas. FRA andmete kohaselt saavutasid liikmesriigid hariduse ja vaesuse vähendamise valdkonnas vaid väheseid edusamme ning tööhõive, eluaseme ja tervishoiu valdkonnas mitte ühtegi edusammu või olukord isegi halvenes.

Eelmise raamistiku hindamise põhjal tunnistas Euroopa Komisjon tungivat vajadust uuendada ja suurendada pühendumust romade võrdõiguslikkusele, kaasatusele ja osalemisele nii Euroopa kui ka riikide tasandil. Uues strateegilises raamistikus on esitatud seitse põhieesmärki ja seonduvad eesmärgid, mis tuleb saavutada 2030. aastaks. Need keskenduvad peamiselt romavastasuse ja diskrimineerimise vastu võitlemisele ning romade täieliku osalemise ja kaasamise edendamisele üldiste ja sihipäraste poliitikameetmete kombineerimise kaudu.

FRA ARVAMUS 5.3

ELi liikmesriigid peaksid seadma esikohale uue romasid käsitleva ELi strateegilise raamistiku rakendamise. Riiklikes kavades tuleks määratleda ambitsioonikad eesmärgid ja sihid, mis võtavad arvesse varasemast ELi raamistikust saadud õppetunde ning riiklike strateegiate ja COVID-19 pandeemia hinnanguid. Edusamme tuleks hinnata tõhusate seiresüsteemidega, mõõtes nii üldiste kui ka sihipäraste meetmete mõju romade ja travelleride sotsiaalsele kaasamisele ning riiklike ja ELi vahendite tõhusat kasutamist.

Riiklikud romasid käsitlevad strateegiad peaksid sisaldama konkreetset viidet romade ja travelleride sisulisele osalemisele rakendusmeetmete ning tegevuste kavandamisel, hindamisel ja seiramisel.

6

VARJUPAIGA-, VIISA- JA RÄNDEKÜSIMUSED, PIIRID JA INTEGRATSIOON

Põhiõiguste järgimine piiridel oli endiselt üks peamisi inimõigustega seotud probleeme ELis. Jätkusid surmajuhtumid merel, viivitused päästetud rändajate ohutusse sadamasse suunamisel ja ähvardused humanitaarabipaatide vastu. Jätkusid ka väidetavad tagasisaatmised ja vägivaldaktid. Euroopa Komisjon esitas uue rände- ja varjupaigaleppe, tugeva õiguse ettepanekute ja pehme õiguse dokumentide paketi, milles pööratakse suuremat tähelepanu piirimenetlustele ja pakutakse välja uusi solidaarsusvorme. Samal ajal kohandati varjupaigamenetlusi, et arvestada COVID-19 piiranguid. EL tegi edusamme suuremahuliste infotehnoloogiasüsteemide loomisel ning hakkas uurima tehisintellekti kasutamist piirikontrollis ja rändealduses. Pärast Brexitit hakkasid Ühendkuningriigi kodanikele kehtima uued reeglid.

FRA ARVAMUS 6.1

ELi liikmesriigid peaksid viivitamata ja tõhusalt uurima kõiki väiteid tagasisaatmise ja väärkohtlemise kohta piiridel ning suurendama võetud meetmete läbipaistvust.

Liikmesriigid peaksid looma piiridel tõhusad ja sõltumatud järelevalvemehhanismid. Põhiõiguste täieliku järgimise tagamiseks peaksid need mehhanismid hõlmama ka piirivalvetevuse järelevalvet, mitte ainult riiki sisenemisele eelnevat reisijate kontrollmenetlust, nagu on sätestatud rände- ja varjupaigaleppes.

2020. aastal teatasid laialdaselt tunnustatud inimõigusasutused väidetest, et üksikisikuid on maa- ja merepiiridel ebaseaduslikult tagasi saadetud, mõnikord politsei vägivaldaga. ELi toimimise lepingu artikli 78 lõige 1 ning ELi põhiõiguste harta artiklid 18 ja 19 keelavad välismaalaste piirilt tagasi saatmise – st isiku tagasisaatmise tagakiusamise või tõsise ohu olukorda – ja kollektiivse väljasaatmise. Euroopa piiri- ja rannikuvalve määruse (EL) 2019/1896 artiklis 7 ja Schengeni piirieskirjade artiklis 4 nõutakse põhiõiguste järgimist piirihalduses. Oma rände- ja varjupaigaleppes tegi Euroopa Komisjon ettepaneku uute ELi eeskirjade kehtestamiseks, et tagada põhiõiguste jälgimine piiridel.

ELi sisepiiri ebaseaduslikul ületamisel kinnipeetud rändajaid ei kuulata enne ELi naaberliikmesriiki tagasi saatmist süstemaatiliselt ära. Samuti ei teavitata neid süstemaatiliselt otsusest neid teise ELi liikmesriiki tagasi saata.

ELi õiguse üldpõhimõttena tuleb iga isikut mõjutav otsus teha üksikjuhtumipõhiselt ja isikul on õigus olla ära kuulatud. Need põhimõtted on olulised tagatised, mis võimaldavad inimestel tõstatada probleeme, mis võivad takistada nende tagasisaatmist, ja kasutada oma õigust tõhusale õiguskaitsevahendile vastavalt harta artiklile 47.

FRA ARVAMUS 6.2

ELi liikmesriigid peaksid kehtestama ja kohaldama menetlused, mis tagavad isikute ära kuulamise enne ELi naaberliikmesriiki tagasi saatmist ja nende ametliku teavitamise tehtud otsusest.

Rände- ja varjupaigaleppe õigusaktide ettepanekutes pööratakse suuremat tähelepanu piirimenetlustele ning tehakse uute solidaarsusmehhanismide ettepanekud. Piirimenetluste tulemusel võidakse varjupaigataotlejad sulgeda piiril või selle lähedal asuvasse rajatistesse, mis asuvad sageli kõrvalistes kohtades, kus võib olla keeruline täita vastuvõtustandardeid või rakendada kaitsemeetmeid meelevaldse vabaduse võtmise vältimiseks, nagu on nõutud vastuvõtutingimuste direktiivi (2013/33/EL) ja tagasisaatmise direktiiviga (2008/115/EÜ). Selle tulemuseks võib olla kohtlemine, mis ei pruugi olla kooskõlas õigusega inimväärikusele, mis on tagatud harta artikliga 1.

FRA ARVAMUS 6.3

Rände- ja varjupaigaleppe eesmärkide elluviimisel peaksid ELi liikmesriigid tagama, et piiridel asuvas esmase vastuvõtu rajatistes viibimise tingimused oleksid sobivad, ning austama täielikult ELi põhiõiguste hartas sätestatud õigust vabadusele ja muud põhiõigusi. Pikaajalise viibimise vältimiseks peaksid olema tagatud regulaarne järelevalve ja ennetusmeetmed.

FRA ARVAMUS 6.4

ELi institutsioonid, asutused ja ELi liikmesriigid peaksid igakülselt hindama tehisintellekti kasutamise mõju siseküsimustes, sealhulgas varjupaiga, viisa, sisserände ja piiride valdkonnas. Tehisintellekti kasutamisega peaksid kaasnema ranged, tõhusad ja sõltumatud järelevalvemehhanismid.

EL ja selle liikmesriigid uurivad tehisintellekti kasutamist eesmärgiga tõhustada otsuste tegemist siseküsimustes, sealhulgas varjupaiga, piiride ja sisserände valdkonnas. Tehisintellekti juhitud tööriistad võivad mõjutada erinevaid põhiõigusi. See võib olla tingitud näiteks algoritmi sätete kallutatusest või kasutatavate andmete läbipaistvuse puudumisest, mis raskendab sellise tööriista tulemuste ümberlükkamist asjaomase isiku poolt.

FRA ARVAMUS 6.5

ELi institutsioonid, ametid ja ELi liikmesriigid peaksid jätkuvalt suurendama teadlikkust põhiõiguste kaitsemeetmetest ELi suuremahulistes IT-süsteemides ja nende koostalitlusvõimest. Andmekaitseasutustel peaks olema piisavalt ressursse, et toetada inimesi, kes soovivad kasutada oma õigust tutvuda andmetega, andmeid parandada ja kustutada.

EL on loonud kuus suuremahulist infotehnoloogiasüsteemi, et toetada liikmesriike rände, varjupaiga ja piiride haldamisel, parandada õiguslast koostööd ja tugevdada sisejulgeolekut. Kasutusel on kolm süsteemi: Euroopa varjupaigataotlejate sõrmejälgede andmete võrdlemise süsteem (Eurodac), viisainfosüsteem (VIS) ja Schengeni infosüsteem (SIS). Kolm ülejäänud on väljatöötamisel: riiki sisenemise ja riigist lahkumise süsteem (EES), Euroopa reisiinfo ja -lubade süsteem (ETIAS) ning kolmandate riikide kodanike suhtes kohaldatav Euroopa karistusregistreid infosüsteem (ECRIS-TCN).

Selliste IT-süsteemide ja nende koostalitlusvõime loomisega seotud õigusaktid sisaldavad mitmeid hartas esitatud põhiõiguste kaitsemeetmeid, näiteks isikuandmete kaitse (artikkel 8), diskrimineerimiskeeld (artikkel 21) ja lapse õigused (artikkel 24). Nende kaitsemeetmete kohta on aga endiselt vähe teada.

7

INFOÜHISKOND, PRIVAATSUS JA ANDMEKAITSE

2020. aastal kannustas COVID-19 pandeemia leviku tõkestamiseks uuenduslike tehnoloogiate arendamist ja kasutuselevõttu, sealhulgas tehisintellekt. Samal ajal põhjustas tehisintellekti tehnoloogiate kasutamine jätkuvalt probleeme seoses õigusega andmekaitsele ja eraelu puutumatusse (lisaks muudele õigustele, nagu diskrimineerimiskeeld). ELi ja rahvusvahelised asutused reageerisid kiiresti, juhtides tähelepanu kohaldatavatele andmekaitsestandarditele. Samas jätkas EL tööd tehisintellekti kasutamise reguleerimisega. Avaldati valge raamat ja kaasnev aruanne, milles tunnustati põhiõiguste rolli – koos eetiliste raamistikega – tehisintellekti õiguspärase kasutamise tagamisel. ELi institutsioonid ja liikmesriigid arendasid edasi ka privaatsust ja andmekaitset mõjutavaid poliitika- ja seadusi alates andmete säilitamise ja jälgimise valdkonnast kuni võitluseni lapse seksuaalset kuritarvitamist kujutava materjali vastu.

COVID-19 pandeemia ajendas inimesi kasutama digiandmeid ja uusi tehnoloogiaid, et pidurdada viiruse levikut ning leevendada ühiskonnale avalduvat negatiivset mõju. Alates kontaktide jälgimise ja läheduse tuvastamise rakendustest kuni telekonverentsi tarkvara või algoritmide kasutamiseni hariduses – isikuandmete intensiivne kogumine ja töötlemine seadis ohtu põhiõigused andmekaitsele ja eraelu austamisele.

Aasta jooksul toimunud arengud näitasid, et kriisi ajal on oluline viia läbi tõhus ja asjakohane tasakaalustamine, et tervisekaitsemeetmed ei mõjutaks asjatult ega ebaproportsionaalselt põhiõigusi.

FRA ARVAMUS 7.1

ELi liikmesriigid peaksid tagama, et kriisi, näiteks pandeemia ajal võetavad meetmed, poliitika- ja õiguslikud algatused ei segaks ebaproportsionaalselt õigusi andmekaitsele ja eraelu austamisele. Eelkõige peaksid ELi liikmesriigid tagama, et kohaldataks ELi põhiõiguste harta artiklit 8, samuti õigluse, võimalikult vähesete andmete kogumise ja eesmärgi piiramise põhimõtteid, mida rõhutatakse isikuandmete kaitse üldmääruse artiklis 5.

FRA ARVAMUS 7.2

ELi liikmesriigid peaksid tagama, et riiklikel andmekaitse järelevalveasutustel oleks piisavalt personali ning tehnilisi ja rahalisi vahendid oma volituste tõhusaks täitmiseks. Vahendite piisavuse hindamiseks peaksid liikmesriigid toetama riiklike andmekaitse järelevalveasutuste töökoormuse sõltumatut ja objektiivset läbivaatust.

Sarnaselt FRA *põhiõiguste aruandes 2020* tuvastatud suundumusega oli andmekaitse järelevalveasutuste töökoormus endiselt väga suur. Enamikus liikmesriikides oli jätkuvalt suur arv uurimisi ja kaebusi. Samal ajal takistasid mittetäielikult ühtlustatud menetlused ja põhimõisted, millele piiriüleste vaidluste koostöömenetlus tugineb, nende kiiret lahendamist.

2020. aastal oli märgata edusamme riiklikul (rahaliste vahendite ja personali suurendamine) ja ka rahvusvahelisel tasandil (lünkade ühtlustamine). Siiski on veel arenguruumi. ELi tugev andmekaitse õigusraamistik toimib tõhusalt ainult siis, kui kõigil osalejatel on piisav suutlikkus vastata kõigile taotlustele kiiresti ja tõhusalt.

FRA ARVAMUS 7.3

ELi institutsioonid ja liikmesriigid peaksid tagama, et kõik seadusandlikud jõupingutused kuritegevuse vastu võitlemiseks sisaldaksid vajalikke kaitsemeetmeid, et tagada õiguspärasuse, vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõtete järgimine. Samuti peaksid need tagama tõhusa järelevalve ja juurdepääsu parandusmehhanismidele. Selles kontekstis peaksid ELi institutsioonid ja liikmesriigid võtma täielikult arvesse Euroopa Liidu Kohtu asjakohast kohtupraktikat.

Kuna terrorismioht ja kuritegevus püsisid kogu 2020. aastal, kutsusid ELi institutsioonid ja liikmesriigid üles võtma viivitamatult meetmeid, mis võimaldaksid kasutada kuritegevuse vastu võitlemiseks olemasolevaid andmeid ja tehnoloogiaid. Et vältida veebis leviva lapse seksuaalset kuritarvitamist kujutava materjali ja ebaseadusliku veebisisu vastu, toetada kriminaaluurimisi ja suurendada järelevalvet, kasutati mitmesuguseid andmekeevetehnoloogiaid.

Institutsioonilised organid ja kodanikuühiskond seadsid aga sageli kahtluse alla selliste meetmete vajalikkuse ja proportsionaalsuse nii riikide kui ka ELi tasandil. Kuigi turvameetmetel on õiguspärased eesmärgid, ei tohiks neid kasutada ettekäändena põhiõiguste standardite langetamiseks.

Pandeemia ei peatanud tööd strateegiate, õiguslike algatuste ja poliitikatega, millega edendatakse või reguleeritakse tehisintellekti kasutamist. Vastupidi – kriis sundis organeid võtma kiireid meetmeid, mis toetavad tehisintellekti kasutamist ja mida propageeriti kui pandeemia vastu võitlemise vahendit. Nii EL kui ka liikmesriigid arendasid kogu 2020. aasta vältel väga aktiivselt erinevaid tehisintellekti strateegiaid ja uusi õigusakte.

Kuid nagu FRA juba märkis oma *põhiõiguste aruandes 2019* ja *põhiõiguste aruandes 2020*, eelistatakse paljudes tehisintellekti strateegiates eetikale ainult viidata ja vaid mainitakse vajadust kaitsta põhiõigusi, kirjeldamata üksikasjalikku õigustel põhinevat lähenemisviisi. Kuid nagu rõhutati FRA aruandes tehisintellekti ja põhiõiguste kohta, võib tehisintellekti kasutamisel olla kaugeleulatuv mõju inimeste põhiõigustele. Seetõttu peavad põhiõigused olema kõikidesse tulevastes õigusaktidesse kindlalt lisatud.

FRA ARVAMUS 7.4

ELi institutsioonid ja ELi liikmesriigid peaksid tagama, et kõik tulevased ELi või liikmesriikide tehisintellektiga seotud õigusaktid ja poliitilised vahendid põhineksid põhiõiguste austamisel. Selle saavutamiseks peaksid need sisaldama tugevaid õiguskaitsemeetmeid, edendama põhiõiguste mõjuhinnanguid ning tagama sõltumatu järelevalve ja juurdepääsu tõhusatele õiguskaitsevahenditele.

ELi liikmesriigid peaksid tagama, et erakorralised asjaolud (nt pandeemia) ei alandaks tehisintellektiga seotud tehnoloogiate kasutamisel põhiõiguste kaitse taset.

8

LAPSE ÕIGUSED

COVID-19 pandeemia tekitas 2020. aastal kogu ELis enneolematult palju pingeid lastele ja peredele, eriti neile, kes olid juba majanduslikult või sotsiaalselt ebasoodsas olukorras. Vaatamata liikmesriikide jõupingutustele oli kaugõpe keeruline väljakutse lastele, kellel puudub arvuti või Interneti-ühendus või kes elavad ülerahvastatud leibkondades. Ka kodus kuritarvitamise oht kerkis suureks. Lapsed esitasid jätkuvalt vähem varjupaigataotlusi, kuid nende vastuvõtutingimused jäid mitmes liikmesriigis ebapiisavaks. Kümme liikmesriiki võttis vastu 573 saatjata last ja 771 last peredes, kes paigutati ümber Kreeka esmase vastuvõtu punktides. Enamik liikmesriike võttis liikmesriigi õigusesse üle direktiivi, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslike tagatise. Kuid seitsme liikmesriigi suhtes algatatud rikkumismenetlused on endiselt pooleli. Euroopa Komisjon pidas ulatuslikke konsultatsioone lapse õiguste ELi strateegia üle, mis kavatakse vastu võtta 2021. aastal.

FRA ARVAMUS 8.1

Euroopa Komisjon peaks ELi lastegarantii raames tehtavate algatuste ettevalmistamisel kaaluma COVID-19 mõju. Garantii peaks määratlema sihipärased algatused ja eraldama piisavalt rahalisi vahendeid kõige haavatavamate laste kaitsmiseks, eriti hariduse, eluaseme, tervise ja sotsiaalhoolekande valdkonnas.

ELi liikmesriigid peaksid jätkama jõupingutusi, et tagada kõigile lastele, eriti kõige haavatavamatele, võrdsel tingimustel juurdepääs kooliharidusele ning kaitsta lapsi vägivald eest. Liikmesriigid peaksid tagama, et majanduslikud meetmed lastega perede toetamiseks tooksid jätkusuutlikku kasu ja oleksid kättesaadavad kõige haavatavamatele peredele, nagu romade ja rändajate peredele. Näiteks võiksid liikmesriigid hinnata vajadust vaadata uuesti läbi madala sissetulekuga perede korraliste sotsiaalkindlustusmaksete künnis.

Töendus põhise poliitika väljatöötamiseks peaksid liikmesriigid ja Euroopa Komisjon koguma andmeid, milles hinnatakse laste enda kogemusi ja arvamusi pandeemia mõju kohta nende füüsilisele ja vaimsele heaolule.

COVID-19 pandeemia avaldas tugevat mõju Euroopa laste heaolule. Perede sissetuleku kaotus, koolide sulgemine ning suurenenud vägivald kodus ja veebikeskkonnas tekitasid muret ELi põhiõiguste harta artiklites 3, 14 ja 24 sätestatud õiguste pärast. Liikmesriigid on pakkunud peredele sissetuleku kaotuse hüvitamiseks mitmeid majanduslikke tugipakette. Toetuse piiratud suurus ja kestus tekitavad siiski küsimusi selliste finantspakettide pikaajalise kasulikkuse ja jätkusuutlikkuse kohta.

Üleminek koduõppele ei olnud kõigi perede jaoks ühesugune. Mõnedel lastel ei olnud võimalik koolirutiinis täielikult osaleda, sest neil puudus juurdepääs Interneti-seadmele või vaikselle õpperuumile. Teised kaotasid õiguse tasuta koolilõunale. Koolide sulgemise ja karantiinide ajal põhjustasid pikemad kodus veedetud perioodid teatatud lastevastase vägivalda ja Internetis toimuva laste seksuaalse ärakasutamise juhtumite arvu suurenemise.

Jätkusid ELi lastegarantii ettevalmistused. Euroopa Parlamendi taotletud kava eesmärk on pakkuda kõigile lastele võrdset juurdepääsu põhiteenustele, keskendudes tervishoiule, haridusele, alusharidusele ja lastehoiule, korralikele majutustingimustele ning piisavale toitumisele. ELi lastegarantii võetakse eeldatavasti vastu 2021. aastal.

Euroopasse saabuvatel lastel on õigus ELi põhiõiguste harta artikli 24 kohasele kaitsele ja vastuvõtutingimuste direktiivile vastavatele nõuetekohastele vastuvõtutingimustele. Direktiiv kohustab liikmesriike hindama laste vastuvõtuvajadusi ning tagama muu hulgas juurdepääsu haridusele ja piisavale elatustasemele. Igapäevapraktikas tekitavad vastuvõtutingimused mõnes liikmesriigis tõsist muret ülerahvastatud keskuste, ebapiisava hügieeni või lastele sobivate vastuvõtukeskuste puudumisega.

Peredega lapsi ja saatjata lapsi ootab jätkuvalt kinnipidamine. Ehkki ELi õigusaktid ei keela rände kontekstis laste halduslikku kinnipidamist, ei tohiks dokumentideta lastelt ja varjupaika taotlevatelt või tagasisaatmismenetluses osalevatelt lastelt vabadust võtta. Laste kinnipidamist tuleb kasutada ainult viimase abinõuna.

Euroopa Komisjon võttis kasutusele rände- ja varjupaigaleppe, milles pakutakse välja solidaarsusmehhanismid pingelisteks hetkedeks, sealhulgas ümberpaigutamine. Euroopa Komisjoni, Kreeka ametivõimude ja 10 liikmesriigi ühised jõupingutused võimaldasid Kreeka esmase vastuvõtu punktides ümber paigutada 573 saatjata last ja 771 last peredes.

Siiski on Kreekas endiselt umbes 1000 ebakindlates majutuskohtades elavat last. Umbes 100 neist elavad esmase vastuvõtu punktides.

FRA ARVAMUS 8.2

Euroopa Komisjon ja ELi liikmesriigid peaksid tugevdama jõupingutusi, et paigutada ümber saatjata ja muud kaitsetus olukorras olevad lapsed, kes elavad praegu liikmesriikides, kus vastuvõtutingimused ei ole piisavad. Liikmesriigid peaksid laste ümberpaigutamisel järgima kehtivat head tava, et tagada lapse parimad huvid kogu menetluse vältel.

Liikmesriigid peaksid tegema kõik endast ole-neva, et tagada laste kaitse, veendudes, et vastuvõtutingimused vastaksid väärrika elatustaseme ja lastele sobivate rajatiste miinimumnõuetele, mis on vastuvõtutingimuste direktiivis sätestatud.

Liikmesriigid peaksid välja töötama usaldus-väärsed ja tõhusad süsteemid, mis muudaksid laste kinnipidamise varjupaiga või tagasisaat-mise eesmärgil tarbetuks.

FRA ARVAMUS 8.3

ELi liikmesriigid peaksid suurendama jõupingutusi menetluslike tagatiste direktiivi (2016/800/EL) spetsialistide igapäevapraktikas rakendamiseks. Nad saaksid selleks pakkuda koolitust ja professionaalset juhendamist kõigile spetsialistidele, sealhulgas politseiametnikele, kohtunikele, advokaatidele ja prokuröridele.

Euroopa Komisjon võiks ELi liikmesriike täiendavalt toetada, näiteks anda suuniseid direktiivi ülevõtmiseks ja rakendamiseks ning soodustada praktiliste kogemuste vahetamist liikmesriikide vahel.

ELi põhiõiguste harta artikkel 49 sisaldab süütuse presumptsiooni ja kaitseõiguse olulisi tagatisi. Artikkel 24 seab esmatähtsaks lapse parimad huvid. Direktiivis, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatisi (2016/800/EL), määratletakse ja laiendatakse neid aspekte. See kohustab liikmesriike teavitama lapsi ja vanemaid viivitamata nende õigustest, kui lapsed on kahtlustatavad või süüdistatavad, tagama, et last abistaks advokaat, ja hindama iga lapse individuaalset olukorda.

2020. aasta lõpuks oli enamik liikmesriike oma riiklikku õigust direktiivi ülevõtmiseks muutnud. Tähtaeg oli 11. juuni 2019. Kuid 2019. aastal seitsme liikmesriigi suhtes alustatud rikkumismenetlused olid 2020. aasta lõpus endiselt pooleli.

9

ÕIGUSKAITSE KÄTTESAADAVUS

ELi tasandil tõi 2020. aasta ohvrite õiguste poliitilisse ja institutsioonilisse raamistikku märkimisväärseid uuendusi. Euroopa Komisjon lõi ohvrite õiguste koordinaatori ameti, võttis vastu esimese ohvrite õiguste strateegia aastateks 2020–2025 ja lõi ohvrite õiguste platvormi. Riikide tasandil dikteeris arenguid suures osas COVID-19 pandeemia. See juhtis tähelepanu plevägivallale ja raskustele õiguskaitsese kättesaadavuse tagamisel raskelt piiratud liikuvuse ja ühiskondliku elu ajal. Samal ajal püüsid mitmes liikmesriigis kohtusüsteemi sõltumatuse probleemid. Komisjon avaldas 2020. aastal oma esimese õigusriigi olukorra aruande ning Euroopa Ülemkogu võttis vastu määruse, milles käsitletakse üldist tingimuslikkuse korda liidu eelarve kaitsmiseks.

Isikuvastaste kuritegude ohvritel on õigus tunnustusele ja õigusemõistmisele, nagu on sätestatud ELi põhiõiguste harta artiklis 47. 2020. aastal lõi Euroopa Komisjon raamistiku, et arendada neid õigusi edasi ja jõuda lähemale eesmärgile neid täielikult tunnustada ja jõustada. Ohvrite õiguste direktiivile toetudes määras komisjon ohvrite õiguste koordinaatori, võttis vastu esimese ohvrite õiguste ELi strateegia ja lõi ohvrite õiguste platvormi. Kuid strateegia edu sõltub olulisel määral liikmesriikide pühendumusest selle rakendamisele.

Strateegias on määratletud prioriteedid, sealhulgas ohvrite toetamine kuriteost teatamisel, haavatavate ohvrite toetamise ja kaitsese parandamine, ohvrihüvitisele juurdepääsu hõlbustamine ning kõigi asjaomaste sidusrühmade koostöö ja koordineerimise tugevdamine. Kõigis neis aspektides täidavad otsustavat rolli ohvriabiorganisatsioonid. Seetõttu on strateegia toimimiseks hädavajalik liikmesriikide valmisolek olemasolevaid tugistruktuure hinnata ning vajaduse korral neid täiustada ja tugevdada.

2020. aastal löid mitmed ELi liikmesriigid (sh Bulgaaria, Eesti ja Leedu) ning Serbia ohvriabiorganisatsiooni struktuuri või tugevdasid seda. Siiski on veel probleeme. Nende hulka kuuluvad probleemid, mis on seotud näiteks ohvritele nende õiguste teabe edastamisega, õiguste kasutamisel praktilise nõustamise ja toetuse pakkumisega ning ohvrite teavitamisega nende rollist kriminaalmenetluses ja asjakohase toe pakkumisega ohvriabiorganisatsioonide poolt vastavalt ohvrite õiguste direktiivi artikli 9 lõike 1 punktile a.

FRA ARVAMUS 9.1

ELi liikmesriigid peavad jätkama oma pühendumust ohvrite õiguste direktiivi täieliku ja nõuetekohase rakendamise tagamisele. Samuti peaksid nad kuriteoohvrite õigusi kooskõlas Euroopa Komisjoni ohvrite õiguste strateegiaga edasi arendama.

Liikmesriigid peaksid võtma tõhusaid meetmeid, et aidata rakendada kõigi ohvrite õigust igakülgselt tugiteenusele, sealhulgas teabele, nõustamisele ja toetusele, mis on seotud ohvrite õiguste ja nende asjakohase rolliga kriminaalmenetluses.

FRA ARVAMUS 9.2

ELi liikmesriigid, kes ei ole Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalda ja perevägivalda ennetamise ja tõkestamise konventsiooni (Istanbuli konventsiooni) veel ratifitseerinud, peaksid seda tegema.

FRA julgustab liikmesriike kõrvaldama puudused riiklikes õigusaktides, milles käsitletakse vägivalda ohvriks langenud naiste kaitset, sealhulgas suunates politseid nende ülesannetes lähisuhtevägivalda korral sekundes, ning võtma meetmeid, mis tagavad naiste kohese ja kindla kaitse korduva ohvristamise ja kättemaksu vastu.

Euroopa Nõukogu Istanbuli konventsioonis ei kehtestata üksnes standardeid, vaid juhitakse ja suunatakse järelevalveorgani (GREVIO) töö kaudu ka naiste õiguste arendamist, et nad oleksid kaitstud soolise vägivalda eest ning saaksid ohvriks sattumise korral tunnustust ja õigusemõistmist. Kuid 2020. aasta lõpuks ei olnud Bulgaaria, Tšehhi, Ungari, Läti, Leedu ega Slovakkia konventsiooni veel ratifitseerinud.

Ka ELi ühinemine konventsiooniga on pooleli. Euroopa Parlamendi taotlusel hakkas Euroopa Kohus koostama arvamust, milles hinnatakse, kas konventsiooni allkirjastamine ja vastuvõtmine on ELi aluslepingutega kooskõlas. Kohtu arvamust oodatakse 2021. aasta teises kvartalis.

FRA ARVAMUS 9.3

EL ja liikmesriigid peaksid veelgi tõhustama oma tegevust ja koostööd, et säilitada ja tugevdada kohtute sõltumatust, mis on õigusriigi väga oluline osa.

Lisaks peaksid asjaomased liikmesriigid võtma viivitamata meetmeid, et Euroopa Liidu Kohtu asjakohaseid otsuseid täielikult järgida. Samuti julgustatakse liikmesriike tegutsema viivitamata näiteks soovitude alusel, mida Euroopa Komisjon esitab oma õigusriigi tugevdamise menetluses.

Sõltumatu kohtusüsteem on õigusriigi ja õiguskaitse kättesaadavuse põhimõtete nurgakivi (ELi lepingu artikkel 19, ELi toimimise lepingu artikli 67 lõige 4 ja ELi põhiõiguste harta artikkel 47). Mitmes ELi liikmesriigis püsisid õigusvaldkonna probleemid, eelkõige seoses kohtute sõltumatusega. Euroopa Komisjon avaldas oma esimese iga-aastase õigusriigi olukorra aruande 2020. aastal. Õigussüsteemide ja nende sõltumatuse küsimus oli üks aruandes käsitletud neljast sihtvaldkonnast.

Samal aastal võeti vastu ka määrus, milles käsitletakse üldist tingimuslikkuse korda liidu eelarve kaitsmiseks. Õigusriigi põhimõtteid rikkuvate tegurite hulgas mainitakse selgesõnaliselt korruptsiooni ja kohtusüsteemi sõltumatuse kahjustamist.

10

PUUETEGA INIMESTE ÕIGUSTE KONVENTSIOONI RAKENDAMISE EDUSAMMUD

Euroopa Komisjon alustas 2020. aastal uue puuetega inimeste strateegia väljatöötamist, algatades konsultatsiooniprotsessi, mis kestis terve aasta. Uus strateegia võetakse kasutusele 2021. aasta esimeses kvartalis. Euroopa Parlament ja nõukogu jõudsid poliitilisele kokkuleppele uue ELi vahendeid reguleeriva ühissätete määruse osas, mis hõlmab puuetega inimeste õigusi. Samal ajal pani COVID-19 pandeemia proovile ELi ja liikmesriikide kohustuse järgida puuetega inimeste õiguste konventsiooni. Liikmesriigid võtsid mitmesuguseid meetmeid, mis mõjutasid oluliselt puuetega inimeste õigusi. Puuetega inimesed ja neid esindavad organisatsioonid, samuti puuetega inimeste õiguste konventsiooni alusel nende kaitsmiseks loodud struktuurid algatasid tegevusi, et tagada nende meetmete vastavus konventsioonile. Üldiselt rõhutas pandeemia puuetega inimeste ja neid esindavate organisatsioonide ohuolukordadesse kaasamise tähtsust ning puuetega inimeste õiguste konventsiooniga seotud tugevate riiklike struktuuride väärtust.

Valitsused võtsid koroonaviiruse leviku ohjeldamiseks mitmesuguseid meetmeid. Mõni kõnealune meede ei võtnud täielikult arvesse puuetega inimeste õigusi, mis tulenevad puuetega inimeste õiguste konventsioonist, eelkõige artiklist 4 (kohustus tagada ja edendada puuetega inimeste õigusi) ja artiklist 11 (ohu- ja humanitaarhädalukorrad) või ELi põhiõiguste hartast, eelkõige artiklist 21 (diskrimineerimiskeeld) ja artiklist 26 (puuetega inimeste integreerimine). Teatud visiidikeelud olid ülemäärased, puuetega inimesed ei saanud koolis käia või neile tehti liiga vähe erandeid maskide kandmise või sotsiaalse distantseerumise eeskirjadest.

FRA ARVAMUS 10.1

Kooskõlas puuetega inimeste õiguste konventsiooniga peaksid ELi liikmesriigid ohusituatsioonidega (nt COVID-19 pandeemia) seotud seadusandlike ja rakendusmeetmete kontrollimisel kaaluma selliste meetmete mõju puuetega inimeste õigustele ja võtma meetmeid negatiivse mõju vältimiseks. Ohuolukordade meetmed, mis võivad otseselt või kaudselt mõjutada puuetega inimeste õigusi, peaksid olema seaduses sätestatud, mittediskrimineerivad ja proportsionaalsed taotletava õiguspärase eesmärgiga. Kooskõlas puuetega inimeste õiguste konventsiooni ja ELi põhiõiguste hartaga peaksid liikmesriigid selliste meetmete kavandamisse ja seiresse täielikult kaasama puuetega inimesed ja neid esindavad organisatsioonid, samuti puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikli 33 alusel loodud riiklikud järelevalveorganid.

ELi institutsioonid ja ELi liikmesriigid saaksid toetada neid kontrolle, hõlbustades paljutöötavate tavade vahetamist, eriti riikide parlamentide vahel.

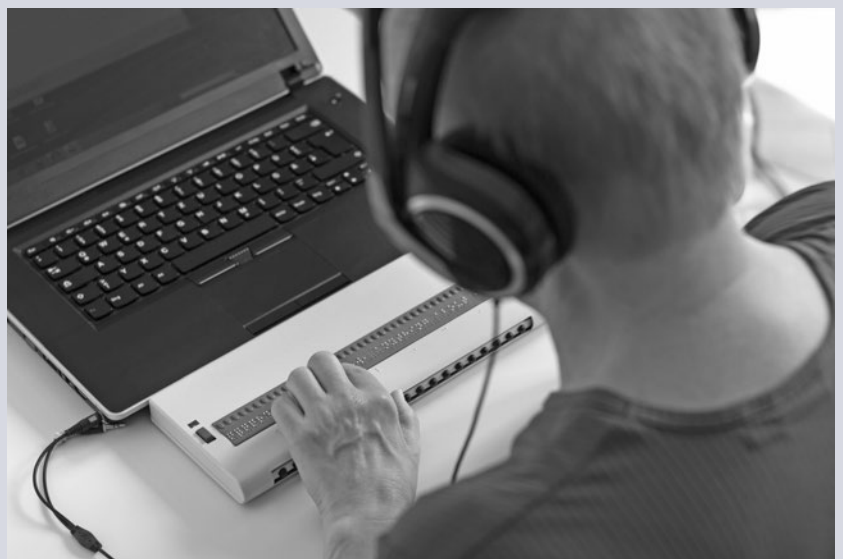
Samuti põhjustas probleeme liikumisvabaduse piirang, sealhulgas toidu, meditsiini- ja puhastusvahendite jaotamine puuetega inimestele. Triiaži juhised ei vastanud puuetega inimeste õiguste konventsiooni standarditele ja võivad viia olukorrani, et keeldutakse elupäästvast intensiivravist puuetega inimestele, kellel on puueteta inimestega sarnased ellujäämisvõimalused. Lisaks avaldasid liikumisvabaduse piirangud sageli negatiivset mõju puuetega inimeste vaimsele ja füüsilisele heaolule. Nende erivajadused jäid sageli tähelepanuta.

Puudus asjakohane suhtlemine puuetega inimestega ja nende teavitamine pandeemiameetmetest, eriti kriisi varajases staadiumis, ning nad osalesid harva selliste meetmete kavandamises. Mõnes ELi liikmesriigis on tehtud tööd selle nimel, et tagada tulevikus puuetega inimeste suurem kaasatus selliste meetmete kavandamisse ja seiresse. See võib aidata vähendada ohtu, et tulevased meetmed rikuvad puuetega inimeste õiguste konventsiooni.

FRA ARVAMUS 10.2

ELi liikmesriigid peaksid teavitama hädaolukorras võetud meetmetest täielikult juurdepääsetaval viisil. Nad peaksid täielikult rakendama asjakohaseid ELi direktiive, nt muudetud audiovisuaalmeedia teenuste direktiiv ja veebi juurdepääsetavust käsitlev direktiiv. Liikmesriigid peaksid edastama teavet sobivate vahendite ja vormingute kaudu, kasutades näiteks subtiitreid, viipekeelt ja hõlpsasti loetavat keelt.

Pandeemia näitas, et liikmesriikide kriisikommunikatsioonistrateegiad teevad kogu hädaolukorrateabe harva täielikult kättesaadavaks. Pandeemia ajal ei esitatud teavet alati vahenditega ega vormingutes, mis võimaldasid puuetega inimestel sellele ligi pääseda, kuigi seda nõutakse ELi õigusaktidega, sealhulgas muudetud audiovisuaalmeedia teenuste direktiiviga (2018/1808) ja veebi juurdepääsetavust käsitleva direktiiviga (2016/2102).

Pandeemia rõhutas deinstitutionaliseerimise kiiret vajadust. See tõendas mitte ainult seda, et puuetega inimestel on konkreetses pandeemias suurem füüsiline oht, vaid ka seda, et nende vaimne heaolu on institutionaliseeritud oludes isoleerituse ja sotsiaalse kontakti puudumise tõttu suuremas ohus.

Inimõiguste konventsiooni artikkel 19 nõuab deinstitutionaliseerimist ja tõenäoliselt lisatakse see ka uude puuetega inimesi käsitlevasse Euroopa strateegiasse. Uue ühissätete määruse jõustumine ja puuetega inimeste strateegia kasutuselevõtt suurendab survet deinstitutionaliseerimise lõpuleviimiseks.

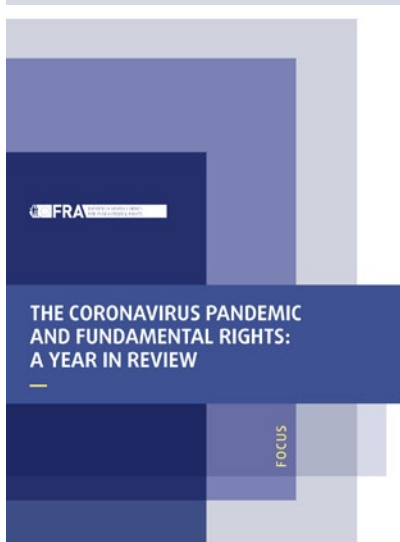

FRA ARVAMUS 10.3

Kooskõlas puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikliga 19 ja uue puuetega inimesi käsitleva Euroopa strateegia raames peaksid EL ja selle liikmesriigid kiirendama jõupingutusi deinstitutionaliseerimise saavutamiseks, sealhulgas ELi vahendite asjakohase kasutamise kaudu, et tagada puuetega inimestele võimalus elada iseseisvalt ja olla osa ühiskonnast.

2020. aastal oli põhiõiguste kaitses nii edusamme kui ka tagasilööke. FRA *Fundamental Rights Report 2021* (Põhiõiguste aruanne 2021) annab ülevaate peamistest arengusuundadest ELis 2020. aasta jaanuarist detsembrini ning FRA seisukohtadest nende kohta. Selles käsitletakse ELi põhiõiguste arutelude põhiteemasid, tuues esile nii edusammud kui ka püsivad murettekitavad valdkonnad.

Sel aastal keskendutakse koroonaviiruse pandeemiale ja selle mõjule põhiõigustele. Teistes peatükkides käsitletakse selliseid teemasid nagu ELi põhiõiguste harta, võrdõiguslikkus ja diskrimineerimiskeeld, rassism, ksenofoobia ja seonduv sallimatus, romade integreerimine, varjupaiga- ja rändeküsimused, infoühiskond, privaatsus ja andmekaitse, lapse õigused, õiguskaitse kättesaadavus ning puuetega inimeste õiguste konventsiooni rakendamise edusammud.

EDENDAME JA KAITSEME TEIE PÕHIÕIGUSI KOGU ELis

FRA *Fundamental Rights Report 2021* (Põhiõiguste aruanne 2021), täistekst – vt <https://fra.europa.eu/en/publication/2021/fundamental-rights-report-2021>

Seotud FRA väljaanded:

- FRA (2021), *Põhiõiguste aruanne 2021 – FRA arvamus*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, <https://fra.europa.eu/en/publication/2021/fundamental-rights-report-2021-fra-opinions> (avaldatud kõigis 24 ELi ametlikus keeles)
- FRA (2021), *The Coronavirus pandemic and fundamental rights: a year in review* (Koroonaviiruse pandeemia ja põhiõigused: aasta ülevaade), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, <https://fra.europa.eu/en/publication/2021/coronavirus-pandemic-focus> (avaldatud inglise ja prantsuse keeles)

Varasemad FRA aastaaruanded põhiõiguste valdkonna probleemidest ja saavutustest Euroopa Liidus on jätkuvalt kättesaadavad FRA veebilehel (inglise, prantsuse ja saksa keeles).

LISATEAVE

FRA – EUROOPA LIIDU PÕHIÕIGUSTE AMET

Schwarzenbergplatz 11, 1040 Viin, Austria
Tel +43 158030-0 – Faks +43 158030-699
fra.europa.eu

facebook.com/fundamentalrights
 linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency
 twitter.com/EURightsAgency

Euroopa Liidu
Väljaannete Talitus